

ערש"ק כ"ב כסלו תשס"ט

יהרג ואל יעבור בבן נח

באונסים לעבור בעריות בשב ואל תעשה

יהרג ואל יעבור

סוגיא דקידוש ה' - הערות והארות

שער הציין

עומקא דפרשה

פר' וישב - בענין יהרג ואל יעבור

גליון
כ"ג

יהרג ואל יעבור בבן נח

באונסים לעבור בעריות בשב ואל תעשה

הרב אברהם ישעיהו הכהן בירנהק

הרב יעקב פישר

בסנהדרין (עד:) בעו מיניה מרב אמי בבן נח מצווה על קדושת השם או אין מצווה, ויעו"ש בתוס' ד"ה ואם דהבעיא איפשטא דלא מפקיד הקדושת השם. ועיין כן בר"מ ז"ל (פ"י ממלכים ה"ב).

והנה באור שמח (יסודי התורה פ"ה ה"ו) חילק בין אם אנסוהו - שאז הריגתו באה מחמת שלא רצה להרוג האחר, ואינו מצווה ע"ז, לבין אם בא להתרפאות ע"י העבירה - דחשיב חפץ גמור מרצונו בחייו, דמה שהיה נהרג הוא משום המחלה, לא משום שלא נתרפא, ואסור לו. [ועיין גם ברעק"א ז"ל על שו"ע (יו"ד סימן סב) בשם תיבת גומא להפמ"ג], והאוי"ש הביא ראיה מירושלמי (ע"ז פ"ב ה"א) דנכרי שהרג נכרי לרפואתו חיוב.

ולכאורה נידון זה הוא ספיקם של התוס' סנהדרין (נט. ד"ה ליכא) שכתבו גבי מעוברת שהעובר מסכנה "דאפשר דאפילו בעובד כוכבים שרי", וכה"ג הרי חשיב להתרפאות ע"י הריגה, [אם לא נימא כשיטת הר"מ ז"ל דס"ל דהוא משום דהעובר חשיב רודף, עיין בחי' הגר"ח זצ"ל פ"א מרוצח ה"ט]. והנה בצפנת פענח (יסוה"ת פ"ה ה"ה) הביא לפשוט ספיקם של התוס' מתוספתא (ע"ז פ"ג ה"א) דמבואר טעמא דלא תחתון עובדת כוכבים עוברת של ישראלית במעיה [להצילה] משום שחשודין על הנפשות, ולמד מזה הצ"פ דלעצמם שרי. וא"כ מבואר דאף להתרפאות מותרים. ונמצא שזה סותר להירושלמי הנ"ל.

ובפשיטות יש לתרץ עפ"י הידוע מהפרשת דרכים דרך האתרים דרוש ב', דשאני איסור רציחה דטעמו דיהרג ואל יעבור משום "מאי חזית דדמך סומק טפי", וזה שייך גם בגוי. ועל כן בהך דהירושלמי דמייירי שהורג לרפואתו אדם חי בריא דשייך ביה "מאי חזית" לכן חיוב עליו, משא"כ בהך דהתוספתא דמייירי בהורג עובר דאין בו גדר חיים ממש, ולכן [להסוברים דאינו רודף] מצילים את האם בנפשו, דחייה עדיף מחייו, כה"ג דלא שייך טעמא דמאי חזית, דאדרבא דמא דאמו סומק טפי, שוב הוי כשאר עבירות של ב"נ דלא נצטווה על קדושת השם.

אלא דלהמבואר ברש"י ז"ל סנהדרין (עה. ד"ה סברא וד"ה מאי) ביסוד סברת מאי חזית, דעיקר פיקוח נפש משום דיקרה "נפש ישראל" אצל הקב"ה, ולכן כשיש ממילא אבדון נפש מיישראל עדיף טפי שעכ"פ לא יעבור העבירה. הנה כל זה שייך בישראל, אבל בעכו"ם ע"כ דהוא גדר אחר וכהך דמבואר בתוס' סנהדרין (עד:) דאף בלא קרא ד"וחי בהם" נמי אית לן מסברא דאינו חיוב למסור נפשו עבור מצוותיו, (אף דלהתוס' כן הוא אף בישראל), ויבואר הגדר כהצד שהעלה בזכרון שמואל (סי' סה סק"ג) דיש הגבלה בעצם חיוב מצוותיו של הב"נ שלא נדרש מאיתו למסור נפש ע"ז. א"כ לא שייך סברת מאי חזית, דסו"ס לא נדרש ממנו קיום מצוותיו עד כדי מסירת נפש. וא"כ הדרא הקושיא מהתוספתא להירושלמי.

וע"כ נלענ"ד דהכא שאני מלהתרפאות דעלמא, דבעלמא סיבת מיתתו אינה עצם חיי פלוני, אלא מחלתו היא סיבת מיתתו, ורק כדי להציל את עצמו ממנה בא להרוג אדם, וזה נאסר עליו כמבואר באו"ש, משא"כ בגוונא דידן עצם חיי העובר הוא סיבת מיתת אמו, שנמצא שאי הריגתו היא עצמה הממיתה את אמו, - בזה הוי ממש כמאמס, דרצונו לא להרוג את פלוני היא סיבת מיתתו. וממילא אתי שפיר הא דנקטה התוספתא דמותר לעכו"ם ג"כ להציל נפש האם ע"ז.

א) דעת התוס' בסנהדרין (עד:) ובכתובות (ג:) גבי אשה בסתם ג"ע [פ"י שאינה מקרבת את האיש אליה], דאינה מחוייבת למסור נפשה כיון דהויא בשוא"ת, דמסתברא דכיון דהוקשה עבירה זו לאונסים לרצוח הנפש (כדאי' בגמ' שם בע"א), והתם ה"ט דיהרג משום דמי יימר דדמא דידיה סומק טפי מדחבריה (כדאי' שם), א"כ בשוא"ת שפיר דמי שלא יצטרך למסור עצמו עבור חברו, וה"נ גבי ג"ע, ולא אמרינן דהנאה דידה בג"ע חשיבא כמעשה כדדריש בב"ק (לב). וצריך לפרש, דאע"ג דלענין איסור ועונש על האשה אמרינן דאהכי חייבה רחמנא, רק לענינים אלו קבעה התורה כן, ומשום דודאי טעמא רבה איכא בזה. [וכ' הרמב"ן בזה בסו"פ אחרי ז"ל, והטעם וכו' מפני שג"ע דבר נמאס מאוד אצל התורה וכו', והרב אמר במו"נ ג, מא) בעבור יצר האדם גדול בענין המשגל והתאוה בו רבה וכו' צריכים עונש גדול ליסר אותם, ע"כ]. משא"כ בעבירה בג"ע שלא ברצון האשה אין טעם לדון הנאתה כמעשה.

אך הרמב"ם לא חילק (יסוה"ת פ"ה ה"ב), אלא סתם דבג"ע הדין הוא דיהרג וא"י, וכדדייק בחי' הגר"ח שם (ועי"ש בגליון החזו"א, וי"ל). ולדעתו ז"ל אמרינן דלא חילקה תורה, ולכן החשיבה הנאת האשה כמעשה גם לד"ז באונסים אותה. ועל כן אע"ג דהמלמד גופא דהוא אונס לשפיכות דמים הוי בקום ועשה ממש, מ"מ נלמד מהיקש דבעבירה דג"ע ג"כ הדין הוא דיהרג וא"י. (וכ"כ בס' אבהא"ז שם בד"ה ובעיקר. ומ"ש בזה הגר"ח צ"ע, וכבר כ"כ החזו"א והאבהא"ז שם).

ולדינא, כתב הרמ"א (יו"ד סי' קנ"ז ס"א בהגהה אחרונה) כדעת התוס' דבכה"ג האשה בלי לעשות מעשה, תעבור. וודאי שכן הוא הראוי למינקט, דכן הוא גם דעת הרא"ש (בסנהדרין ובכתובות) ורבנו ירוחם (ני"ח סח"ג) והר"ן (בפסחים לדף כה: כמ"ש הב"י) והנמוק"י (בסנהדרין) והחינוך (מ' רצ"ו). וכ"נ במלחמות (בסנהדרין) בשם הראב"ד. והו"ל הרמב"ם יחידאה בזה, [ועל כן נכלל זה במ"ש הש"ך (שם בסק"א) בשם התה"ד (סי' קצ"ט) די"ל דלא נאמר במקום פלוגתא ספק נפשות להקל ע"ש].

ב) התוס' שם כתבו בא"ד דגבי רוצח גופיה היכא דלא עביד מעשה, כגון שמשליכין אותו על התינוק ומתמערך, מסתברא שאין חיוב למסור עצמו, [ומטעם דהוי בשוא"ת, כנז"ל]. והעיר כבר בחי' הגר"ח (שם) דבכה"ג מי שמשליכין אותו הוא רק כאבן ביד המשליך אותו שהוא הוא הרוצח, וא"כ אין הדמיון עולה יפה ללמוד מיניה לאונס דג"ע דאשה, דחשיבא השתתפותה במעשה כדין עיקר המעשה של האיש וכו"ל. [והערתו איננה על עצם הדין דהתוס', דהוא מסברא דמאי חזית דדמא דחבריה סומק וכו', דפ"י דבשוא"ת א"צ למסור עצמו, וה"נ אשה בג"ע. אלא רק על דברי התוס' העיר]. ובאבהא"ז ובגל' החזו"א שם כתבו לפרש, דעכ"פ עבירת רציחה יש במשליכים אותו למערך תינוק, אע"פ שאין ע"ז חיוב מיתה, ע"ש. וצ"ב, דאכתי לא מתיישב, דעדיין א"א ללמוד מזה לאשה בג"ע דהשתתפותה חשיבא בעלמא כמעשה גמור שחיבת עליו מיתה, ודוק.

א. איתא בגמרא בסנהדרין (עד): 'אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: נמנו וגמרו עלליית בית נתזה בלוד כל עברות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תהרג, יעבור ואל יתהרג, חוץ מעבודת כוכבים גילוי עריות ושפיכות דמים'. ובהמשך הגמרא מובא דיש אופנים מסוימים שאף בשאר עבירות צריך ליהרג ולא לעבור, והם: א. שעת גזירת המלכות (שעת השמד) שבזה נהרגים אפילו על מצוה קלה, ואפילו בצינעא. ב. כל מצוה בפרהסיא (כשאין שעת השמד), ופרהסיא נחשב בתוך עשרה יהודים המתבאר מדברי הגמרא דמלבד מצוות אלו, צריך לעבור על שאר המצוות ולא ליהרג משום שנאמר 'וחי בהם' (ויקרא יח, ה) ודרשו 'ולא שימות בהם' (יומא פה -) דלא רצתה התורה שאדם ימות בשביל קיום המצוה.

והנה יש לדון מה הדין באדם שהיה צריך לעבור על העבירה ולא ליהרג, והוא החליט להחמיר על עצמו וליהרג, האם עשה כהוגן או לא. ובשאלה יסודית זו נחלקו גדולי הראשונים: הרמב"ם (פ"ה מהלכות יסודי התורה ה"ד) כתב וז"ל: 'כל מי שנאמר בו יעבור ואל יתהרג, ונהרג ולא עבר, הרי זה מתחייב בנפשו', הרי להדיא ששיטת הרמב"ם היא שלא כהוגן עשה ומתחייב אותו אדם בנפשו. אולם הכסף משנה כתב במקום שרבים ושלמים סוברים דאם נהרג ולא עבר - צדקה תחשב לו. וביתור פלוגתאם היא האם מה שנאמר בזה 'יעבור ואל יתהרג' פירושו שחייבים לעבור ולא ליהרג, וכך למד הרמב"ם. או דכוונת הגמרא שיש היתר לעבור ולא ליהרג, אבל מי שרצה ליהרג ולא לעבור - צדקה תחשב לו, וכך למדו אותם רבים ושלמים שהביא הכסף מ.

אולם מוסף הכסף משנה בשם הנימוקי יוסף דאפילו לסברת הרמב"ם דאסור ליהרג במקום שלא חייבים, מ"מ 'אם הנהרג אדם גדול וחסיד ירא שמים, שרואה שהדור פרוץ בכך, רשאי לקדש שם ה' ולמסור את עצמו אפילו על מצוה קלה, כדי שיראו העם וילמדו יראה את ה' ולא יהו בכל לב ס', עכ"ל הנימוקי יוסף. ועפ"י דברי הנימוקי יוסף ניתן לבאר את מש"כ התוס' בסנהדרין (סא): בסוגיא דעובד ע"ז מהאבה ויראה, דשם חידש תוס' דאם יש ע"ז שכולם עובדים אותה מיראה ואף אחד לא מחשיבה כע"ז, בסוג זה אין שום דין למסור את עצמו, מכיון שאין לזה שם של ע"ז כלל. ומקשה תוס' א"כ מדוע לא השתחוה מרדכי להמן, הרי כולם עבדו אותו מיראה ולא לשם ע"ז, והיה מותר להשתחוות לו. ותירץ התוס' שני תירושים: (א) דהוי להמן צלמים על לבו, ומצד הצלמים היה אסור להשתחוות, דיש פה שם של ע"ז. (ב) עוד תירץ התוס' דמשום קידוש ה' לא רצה מרדכי להשתחוות ולאורא כוונת דברי התוס' הם כהנימוקי יוסף דבמקום שהדור פרוץ רשאי אדם גדול למסור את עצמו כדי שילמדו העם ליראה את ה'.

ב. אולם יש לעיין בביאור זה (לענין מרדכי והמן). דיתכן דבמקום זה שרצה המן שישתחו להנאתו ולא לשם ע"ז, אפשר דאין פה דין של קידוש ה' (מפני שאין פה מטרה של עקירת הדת). ונבאר: בהמשך הגמרא בסנהדרין (עד): מקשה הגמרא: 'והא אסתר פרהסיא הואי' - זאת אומרת לפי מה שנתבאר לעיל בדעביירה שנעשית בפרהסיא צריך למסור עצמו אפילו על עבירה קלה, א"כ איך הלכה אסתר להתירח ולהיבעל לגוי ולא מסרה עצמה למיתה, הרי כולם יודעים שהלכה לאחשוורוש. ומתיר רבא: 'הנאת עצמן שאני' - זאת אומרת במקום שהאונס רוצה להעביר אדם להנאתו האישית ולא בשביל להעביר על דת יהודית, שם אין דין למסור עצמו למיתה, וע"כ אסתר לא מסרה עצמה מכיון שאחשוורוש קָהָה להנאתו ולא בשביל להעביר אותה על דתה.

ונחלקו הראשונים בדין זה של 'הנאת עצמן', האם מועיל רק לעבירות קלות בפרהסיא, אבל לעבירות כמו ג' עבירות חמורות לא יועיל דין זה. דסוף סוף עברו על עבירה חמורה. או שמועיל דין הנאת עצמן גם לג' עבירות, למרות חומרתן. יעניין בבעל המאור בסוגיא דכתב דאין הנאת עצמן מועיל גם לעריות, וע"כ אם אשה אונסת איש שיבוא עליה לא צריך למסור עצמו, מכיון שמתכוונת להנאתה ולא להעביר על דת ממילא אין פה חשש איסור. אולם ברמב"ן (במלחמות שם) ובנימוקי יוסף, ועוד, חלקו נמרצות על דבריו וכתבו דפטורו של רמב"ן על 'הנאת עצמן' לא מועיל בג' עבירות חמורות, דדוקא במקום שיש האיסור הוא חילול ה' פה שייך לומר שקטני שהאונס אונס להנאתו ולא בשביל להעביר על דת, בזה אין חילול ה', אבל בג' עבירות חמורות לא נהרגים מצד חילול ה' אלא מצד 'חומרת העבירה', וע"כ לא שייך היתר של הנאת עצמן. דסוף סוף עבירה חמורה יש כאן [איסור מחלוקתם הוא האם בג' עבירות נהרגים מצד חילול ה' או מצד חומרת העבירה, הנהיג'ם הבין דגם בג' עבירות נהרגים מצד חילול ה', אלא דשונה דין זה משאר עבירות, דבשאר עבירות צריך פרהסיא בשביל ליהרג, ואילו בג' עבירות יש חילול ה' אפילו בצינעא. משא"כ הרמב"ן והנימוקי יוסף הבינו דבג' עבירות נהרגים מצד חומרת העבירה, וממילא לא שייך פה דין הנאת עצמן, ואפשר דבזה פליגי ב' תירושי התוס' בדף סא, עיי"ש. וע"פ ר"ן שם דהזכיר שני צדדים אלו, וכתב נפק"מ גדולה, עיי"ש].

והוכיח הרמב"ן דבריו מהגמרא בפ"ק דקידושין דמבואר שם דהיתה מטרוניתא שנתבעה את רב כהנא לעבירה, ורב כהנא הפיל עצמו מהגג ומדוע מסר עצמו, הרי פה היה הדבר להנאת המטרוניתא, אלא ש"מ דדין 'הנאת עצמן' לא נאמר לענין עריות, דשם סיבת החיוב היא חומרת העבירה. ומוסיף שם דאין לומר שרב כהנא החמיר על עצמו, דודאי לא היה נהרג אם לא היה הדין כך. ונראה בכונת דבריו דלא שייך לדון דין מידת חסידות וליהרג במקום שהאונס אונס להנאתו, דדין זה של חסידות הוא בשביל לעשות קידוש ה', אולם במקום שאין חילול ה' (כמו בהנאת עצמן) לא שייך דין קידוש ה' ודין מידת חסידות. הרי מתבאר לנו מדברי הרמב"ן דאין דין קידוש ה' כשהעבירה להנאת עצמן. וכן מבואר בדברי המשנה למלך (בשם רבנו ירוחם) על התוס' (עד): 'קטול אספסתא, עיי"ש באריכות.

ועל פי זה נראה דלא שייך לבאר דמרדכי לא השתחוה להמן מצד קידוש ה' ומידת חסידות, דהרי כיון דהעבירה היתה שם להנאת המן ואין פה דין של חילול ה', ממילא לא שייך לדון פה דין של חסידות. וממילא צ"ב דברי התוס' שכתב שמרדכי לא השתחוה משום קידוש ה'.

ג. ולבאר הענין נראה להקדים, דהנה הזכרנו לעיל דבר שלישי שצריך ליהרג עליו (חוץ מג' עבירות, ופרהסיא) והוא: שעת השמד. וצריך לברר מה הדין בשעת השמד להנאת עצמן [האם דמי לפרהסיא שאין איסור להנאת עצמן, או דמי לג' עבירות שגם להנאת עצמן צריך ליהרג (וכדעת רוב הראשונים)]. ובחנין (מצוה רצו) כתב להדיא דבשעת השמד צריך ליהרג אפילו כשהאונס אונס להנאתו. ובביאור הדבר נראה, דשעת השמד זה זמן שכל עבירה קטנה וראים אותה כגדולה, דמכיון שרוצים להעביר אותנו על דת שדברים לאוג שאף עבירה קטנה לא נעבור [אולם עיין רש"י בסנהדרין (עד): ד"ה 'שדי להנאת']. וממילא אם הדין כך, נראה דזוהי הסיבה שלא השתחוה מרדכי להמן, דאפשר דזמן זה של גזירת 'להשמיד להרוג ולאבד' היה שעת השמד, דאז אף כשהאונס אונס להנאתו (כחמן, שהשתחוה כולם להנאת עצמן) צריך ליהרג ולקדש שם שמים כמו בג' עבירות חמורות

א. בש"ס יומא (פ"ב) "תניא ר' אליעזר אומר, אם נאמר 'בכל נפשך' למה נאמר 'בכל מאדך' ואם נאמר 'בכל מאדך' למה נאמר 'בכל נפשך', אלא לומר לך: אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר 'בכל נפשך', ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר 'בכל מאדך'."

ופירש"י בד"ה למה נאמר בכל מאדך וכו' "יאמר החביב שבהן וכ"ש שאינו חביב". וצ"ע בדרשה זו שהרי אפי' אם נאמר בכל נפשך לכאור א"א לילף מק"ו בכל מאדך שהרי זה כולל כל לא תעשה ולא רק את ג' החמורות, וכמו שכתב החי"א בהל' קר"ש (כלל כ"א סי' י"ג), ואם נאמר בכל מאדך א"א לילף מק"ו בכל נפשך, שהרי 'וחי בהם' כתיב והוה ק"ו פריכא?

מיהו העירוני שיתכן שמה שחייבים למסור את כל ממונו ולא לעבור על ל"ת (רשב"א ב"ק דף ט', ורמ"א יו"ד קנ"ז א') אינו נלמד מכאן, וממילא צ"ל גם בדברי החי"א שאינו אלא אסמכתא, וצ"ע. ולו יהא כן, עדיין צ"ע החלק השני של הקושיא, וכנ"ל.

ב. כתב הט"ז בהל' ר"ה (סי' תקפ"ד ס"ק ב') שמעתיה שהגאון מהר"ר פייוויש מקראקא ז"ל היה מל בר"ה ולא קינח פיו אחר המילה, אלא בפה המלוכלך בדם מילה תקע בשופר, לערב מצות מילה בשופר, עכ"ל.

והנה בטעם הדבר למה מלין לפני תקיעת שופר כ' המ"ב (שם בס"ק י"א) "דכך הסדר ברית אברהם (שהיא המילה) ועקדת יצחק וכדאמרין בר"ה למה תוקעים בשל איל כדי להזכיר אילו של יצחק", ע"כ. ובשעה צ"צ ציין לבי' בשם תה"ד. והנה 'ברית אברהם' מסמל על - חיים של קידוש ה', ו"עקדת יצחק" הוא הסמל של מסירות נפש - למות על קדושת ה'. ואולי זה היה כוונת ר' פייוויש מקראקא ז"ל שעירב שניהם יחד, שרצה לכלול שני הפנים של קדושת ה' גם יחד, לחיות על קידוש ה' וגם להיות מוכן למסור נפשו על קידוש ה'.

ג. רש"י בפרשתנו ביאר סמיכת הפרשיות בין תמר לאשת פוטיפר "לומר לך, מה זו לש"ש אף זו לש"ש". ומאידך לקמן (מ' א') עה"פ "ויהי אחר הדברים האלה חטאו מלך מצרים והאופה", כ' רש"י "לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כולם לדבר בו הביא הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו עליהם ולא עליו", יעו"ש.

וחזינן מהכא שיתכן לכוון לש"ש בכונת המעשה, ומאידך להיות ארורה בפעולת המעשה. "צאו וראו מה בין בני לבין חמי", אמנם שניהם לש"ש נתכוונו, אבל ההבדל הוא שתמר הייתה מוכנת להפיל את עצמה לתוך כבשן האש, ובלבד שלא לבייש את יהודה - "יודה מעצמו - יודה, ואם לאו, ישרפוני ואל אלבין פניו" (רש"י ל"ח כ"ה), ואילו אשת פוטיפר לא מבעיא שהפכה את הקערה על פיה, אף גם זאת נתרצתה שיוסף יבלה כל ימיו בבית האסורים העיקר שלא תאונה לה כל רע, ללמדך שהכל תלוי במידות טובות!!

חיוב מסי"נ בג' עבירות

בסנהדרין עד. ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים יהרג ואל יעבור. [ועיי' מהר"ל נתיב הלשון פ"ו טעם דדוקא אלו שהם כנגד גוף ונפש ושכל] ונפ' ביו"ד קנז. וכ' הרמב"ם פ"ה מייסוה"ת ה"ד דהוא **קיום מ"ע דקידוש ה'.** ועי' סה"מ מ"ע ט ו"ל"ט סג. והאבנ"ז יו"ד קכח (ד) תמה דהרי ונקדשתי זהו דוקא בפרהסיא אבל בצנעה ילפי' מבכל נפשך ועוד. וברמב"ן (שמות כו) עפ"י המכ"י דהוא מצות **אהבת ה' עי"ש.**

אי' בע"ז יח. כשנהרג ר"ח בן תרדיון אמר מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל בעצמו, וכ' תוס' דכשירא פנ' יעבירוהו ביסורים שלא יוכל לעמוד בהם **מצוה להרוג עצמו,** עי"ש. וכ"כ המאירי בגיטין נז: על אשה וז' בניה שעלתה לגג ונפלה ומתה, פי' שלא יביאנה לכך ג"כ. אך היש"ש בב"ק פ"ח נט פסק דאסור. ועי' ב"י קנז בבדק הבית ב' דעות. ועי' קובץ הערות מח (ה) שהוכיח מהרמב"ן שחיוב, ומ"ש ע"ז בזכרון שמואל סה (לב).

דין קטן

בנימוקי מהרא"י דקדק ברמב"ם ש' כל בית ישראל מצווין על קידוש ה', שבא לרבות קטנים. וראייתו **מחנה ושבעת בניה** (גיטין נז:) ובמדרש איכה (פ"א ג) אי' שהקטן היה תינוק בן שנתיים ומחצה. וכ"כ בחקרי לב יו"ד ס"ס קמה ומובא בדרכ"ת קנז סקכ"ה. ומצד חינוך לכאור ליכא דלא שייך כאן להרגילו במצוה כשיגדל.

במו"ז (ח"ח קעז) כ' מסברא דאינו תלוי בגיל אלא בדעת דכיון שהוא מעיקרי האמונה הרי קטן שיש בו דעת מחוייב בה. ועי' שבה"ל ח"ב יו"ד יט דבכל ג' עבירות החמורות גם קטן נקרא בר חיובא אלא דפטור מעונש.

עי' כלי חמדה פר' מקץ (נו) שביאר הא **דהדלקת נר חנוכה ע"י קטן** ל"מ משום דבחנוכה ל"א דאף הקטנים היו באותו הנס כמו במגילה, מכיון שהגזירה היתה להעביר על דת והקטנים אינם מצווים ליהרג שלא לעבור.

יהרג ואל יגזול

בב"ק ס: ויתאוו דוד וכו' וקא מיבעיא ליה מהו להציל עצמו בממון חברו. התוס' והרא"ש פי' דהאיבעיא לגבי התשלומין אבל עצם ההצלה פשיטא שמוותר. אך לרש"י שם מדובר על עצם ההצלה, ופסקו לו שאסור [אפי' ע"ד לשלם]. ותמה ע"ז הפרשת דרכים (יט) דהלא פיקו"נ דוחה. ועי' בני ציון בסי' קסז בסברת רש"י ובסי' קסח-קעב. ומהר"ץ חיות ציון לירוש' מפורש בע"ז (פ"ב ה"ב) דאפי' אומר חמוס את חברו חייב למסור נפשו. והביא גם העונן יו"ט סי' קיא בהגהה עי"ש. ועי' ראב"ד בשטמ"ק ב"ק קיז:

בטוש"ע חו"מ שנט, דנפ' דאפי' בסכנת מות אסור לגזול את חברו כדי להציל עצמו אלא יטול על דעת לשלם [כד' הרא"ש]. ועי' אור גדול סי' א, שד"ח ח"א עמ' 14-16. ופתחי חושן גניבה פ"א הע' כא.

הלבנת פנים

בסוטה י: נוח לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, מנלן **מתמר.** [וכי' בברכות מג: ב"מ נט, כתובות סו:] ונחלקו הראשונים אם הוא חיוב, דעת התוס' והר"י בשע"ת (גקלט) דיהרג ואל ילבין פני חברו ברבים [בפני ב' חוץ מהמבייש-בנין ציון קעב]. וכ"נ דעת הר"י והרא"ש שהביאו הדין בב"מ. אך במאירי ברכות מבואר דאינו חיוב שכ' דרך צחות אמרו נוח לו. וכ"נ ד' הרמב"ם שלא הזכירו.

התוס' בסוטה כ' דמה דל"ח בהדי ג' עבירות משום דאינה מפורשת בתורה. והבנין שלמה כ' דהוא מכלל אביזריהו דשפ"ד, [בית דוד (פה) וכ"כ הבנין ציון בשם ס' תיבת גומא עי"ש]. ובשו"ת להורות נתן ח"ח ב' הוכיח דגם לתוס' אינו שפ"ד ממש דאל"כ מה הק' דליחשביה בפנ"ע, אלא ודאי הוא איסור אחר הנלמד מתמר. דעדיף ליהרג מלעבור עליו. [והסברא דגם בזה יהרג ואל יעבור כ' הפנ"י בב"מ (נח). דהלבנת פנים חמורה מרציחה כיון דאין לו חלק לעוה"ב]. ועי' שבו"י ח"א קסד דל"ח כשפ"ד ממש ולכן ב"ר אינו נהרג עליה. ועי' שעת"ת שם דהיא אבק רציחה.

כ' הערול"נ בבנין ציון (קעב) דהלימוד שנכלל בשפ"ד הוא מתמר, ולא מהא דאי' בב"מ נח: דהמלבין כאילו שופך דמים, דאל"כ גם ביזוי המועדות שהוא כאילו ע"ז (מכות כג) ידחה פיקו"נ. ועי"ש בבנין ציון סי' קע לענין **ניתוח מת** לצורך רפואת חולה מסוכן, ואסר לנוול את המת אפי' במקום פיקו"נ דכשם שאסור להציל עצמו בממון חברו [ראה לעיל] כ"ש שאסור להציל עצמו בבזיון [דכבודו חביב מממון - ב"ק צ: ועי' שם סי' קעא-ג. ודלא כנוכח"י יו"ד רי וחת"ס יו"ד ח"א שלן].

מסי"נ בשאר מצוות

בשאר עבירות הדין הוא לעבור ולא ליהרג משום "וחי בהם" ולא שימותו בהם. ונחלקו הראשונים כשכופין אותו בשאר עבירות כדי להעבירו על דת, אם מותר להחמיר ולהרג:

הרמב"ם יסוה"ת פ"ה ה"א כ' בזה יעבור ולא ייהרג... **ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.** וכ"ד הרמב"ן במלחמות, (סנהדרין יז: -יח) ש' דאין בזה לפניו משוה"ד וכל חכמי ישראל שנהרגו על קדושת ה' היה בשעת הגזירה, ולא שמענו מדת חסידות לחשיב"ס שלא יחללו עליו שבת. וכ"פ הב"ח קנז, ועי' אור גדול סי' א.

אך הטוש"ע קנז, א' כ' **ואם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג רשאי** אם העו"כ מכיון להעבירו על דת [לאפוקי כשעושה להנאת עצמו]. והיינו דמ"ש יעבור ואל ייהרג אינו דין אלא רשות [כס"מ שם]. והיא דעת התוס' בע"ז כז: (ד"ה יכול). וכ"ד הר"ן בשבת (כב:) ש' דאלישע בעל כנפיים מסר עצמו ליהרג על תפילין משום מדת חסידות. [ועי' לח"מ ה"ד דלד' הרמב"ם אלישע היה מחויב למסור עצמו]. להל' הביא הש"ך סק"א מהתורה"ד דל"א בזה ספק נפשות להקל כיון שבקידוש ה' לא הקפידה תורה על איבוד נפש, אלא מורין לפי הענין וכוונתו.

כ' הנימוקי" בסנהדרין (יח) דאם הוא אדם גדול וחסיד יר"ש ורואה שהדור פרוץ רשאי למסור עצמו אפי' על מצוה קלה. וכ"ד החינוך רצו. וכ' הכס"מ דהוא אפי' לפי הרמב"ם. ועי' מנ"ח שם (יב), ואור גדול סי' א.

בשעת השמד

בסנהדרין עד. בשעת השמד [גזירה] אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. וכ' הר"ן הטעם שבשעה שאוה"ע חושבין לבטל ישראל מן התורה צריך לעשות חיזוק כנגדן שלא לקיים מחשבתן, ומוטב שיהרגו כמה מישראל ואות אחת מן התורה לא תבטל... ועי' ב"ח קנז דאף בגזירה שאינה מכוונת להעביר על הדת. אך הש"ך (ו) והט"ז (ג) פליגי ע"ז.

ובגמ' שם מאי מצוה קלה ערקתא דמסאנא. לרש"י הוא מנהג צניעות [שיש בו צד יהודי]. והר"ף פי' דהוא שינוי ברצועות שהנכרים עושים אדומות, וכ' המהרי"ק (פח) דהר"ף כרש"י וכוונתו משום צניעות. אך הכס"מ כ' בד' הר"ף דהאיסור משום מלבוש נכרים. [עי' ש"ך סק"ז דמלבוש נכרים הוא ביהרג וא"י, ועי' חכמ"א פח בשם הגר"א]. השאלות פר' וארא (מב) פי' ערקתא דמסאנא דהיינו באופן שמתכוף להתיר רצועת סנדלו לפני ע"ז ונראה כמשתחוה, ואסור מדרבנן מפני מראית עין.

בשבת כא: לגבי **נר חנוכה, בשעת הסכנה מניחה על שולחנו.** ופי' הר"ן והטור דהסכנה שגזרו שלא לקיים המצוה [דלא כרש"י]. וביאר הב"ח (תרעא) מה שהותר לחכמים לשנות הדין אף שבשעת השמד אסור לשנות ויהרג וא"י, משום דאין זה שינוי בגוף המצוה אלא שינוי מקום בלבד. וכמ"ש בתקנת נישואין ביום ד' דבשעת הגזירה משנים ליום אחר. [כתובות ג: ועי' הג"א (ג) ופנ"י שם והערות הגרי"א].

גזירות היוונים

כ' הרמב"ם ריש הל' חנוכה כשמלכו יוון גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם. ועי' לבוש (תר"ע ומובא במ"ב סק"ו) שלא גזר עליהם מיתה אלא צרות ושמדות כדי להמיר דתם. וכוונתו ההודאה "ולהעבירם מחוקי רצונך".

והנה הגזירות היו על שבת חודש ומילה שהן מצוות עשה, ולדעת הר"ן ונמוקי" אין בזה חיוב מסי"נ. הו"ד בכס"מ סה"א וברמ"א קנז, א. וכ"ד הריטב"א חולין קא. וד' הכס"מ בה"ג דאיכא גם במ"ע וראייתו מר"ח בן תרדיון שמסר נפשו לת"ת וכן ר"י בן בבא לסמוך זקנים. וגם מויק"ר (לבא) מה לך יוצא ליסקל על שנטלתי לולב, מה לך יוצא ליצלב על שמלתי את בני. וי"ל שהחמירו לפנים משוה"ד כנ"ל, או כד' הנימוקי" שאדם גדול רשאי למסור עצמו אפי' על מצוה קלה. וייתישב בזה גם היאך הותר לחשמונאים להסתכן במלחמה שבדרך הטבע ודאי ימותו. אלא שהחמירו על עצמם למס"נ לקדש ש"ש. [ולכן זכו לנס, כמ"ש הב"ח בסי' תר"ע דמשו"כ נעשה הנס בנרות תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה].

מ"ש הר"מ ופשטו ידם בבנותיהם, בפש' היינו הגזירה שתבעל להגמון [בכתובות ג: ועי' שבת כג. רש"י ד"ה הין] וביאר הסדר משנה דלא נכלל במ"ש קודם "ובטלו דתם", עפ"י התוס' בכתובות (ד"ה בתולה) דהגזירה היתה להנאת עצמן, וממילא אינו בכלל גזירות השמד. אך ד' הריב"ש [ס' שעג ומובא בשטמ"ק] דודאי היתה כוונתם להעביר על דת ומשו"כ הדין הוא דתיהרג ואל תעבור, עי"ש.

נושאי הפרשיות הקרובות

מקץ - חנוכה בהלל והודאה (מלא)
ויגש - עגלה ערופה
ויחי - מצוה לקיים דברי המת
שמות - הרמת יד על חברו (מלא)

ד"ת להג"ל אפשר להניח בתיבה שבפתח אוצר הספרים "בית יוסף" רח' שדי חמד

אל תשאר לבד, יש פתרון!

אנשים רבים מחכים לחברות שונות
במקומות שונים ובנושאים שונים
הטלפון שלך יכול לעזור להם ולך

התקשר עכשיו

9141217

24 שעות ביממה

קובעי עיתים

לתרומות והנצחות: 050-4122753

גליון זה יוצא לע"נ
החבר מתתיהו בן החבר מנחם זצ"ל